

## MŰHELY

KESZEG VILMOS – BAKOS ÁRON – DIMÉNY HAJNALKA – ERDEI VIRÁG

### PATRIMONIZÁCIÓS, EMLÉKEZÉSI GYAKORLATOK ERDÉLYBEN

**Kulcsszavak:** kulturális emlékezet, revitalizáció, patrimonizáció, patrimonizációs stratégiák, rekontextualizálás.

A rendszerváltozások után várható volt, hogy az európai mentalításban bekövetkezik az emlékezetkutatás, az emlékezés funkcióinak tipologizálása, az emlékezési alakzatok vizsgálata. Az azonban kevésbé volt előrelátható, hogy ezzel együtt széles, részben irányított, részben önszerveződő társadalmi mozgalom bontakozik ki, amely a múltat, a múltból származó hagyományokat birtokba veszi, rekontextualizálja. Revitalizációs programokat mindegyre találunk az elmúlt százötven év történetében, amelyek a kultúra egy-egy szeletét vették célba, a felfedezés és népszerűsítés szándékával. A patrimonizációs, örökségesítési ideológia azonban váratlanul közös boltozat alatt foglalta egybe a mindennapi életet, a természeti, az épített világot, a mentalitást és a művészeteket. Minthogy a múltból származnak, törvényes keretet, garanciát teremtett a megmaradásukhoz. S valójában, ezzel egyidőben az emberi szemet megtanította környezeté múltjának érzékelésére, az etikai szabályok közé bekerült a hagyomány tisztelete. Ugyanakkor kísérlet történt a hagyományok újratermelésére és kiárusítására, pedagógiai módszerekkel való oktatására, kiállítására, láthatóvá tételére.

Összeállításunk áttekintés arról, hogy milyen patrimonizációs stratégiák kezdtek el érvényesülni a romániai magyar tudományos- és közéletben. (*Keszeg Vilmos*)

KESZEG VILMOS – BAKOS ÁRON

### BESZÉLGETÉS BALÁZS IMRE JÓZSEFFEL (EGYETEMI DOCENS, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ)

[K.V.] *Az első kérdésbe belefoglaltam a kitalált hagyomány fogalmát, Eric Hobsbawm terminusát, aki azt mondja, hogy amikor egy társadalom széttagolódik, széthullni készül, akkor ki kell találni egy olyan hagyományt, ami újra összetartja.*

*Esetünkben, íróknak, olvasóknak időnként egy új egységét kell megteremteni. Újrafogalmazva, milyen új közösség jön létre az irodalomra alapozva, valamilyen igényből kifolyólag? Érzékelted-e, hogy a 20. század során az irodalom társadalomszervező erő lett?*

Mindenképpen érzékelttem. A rendszerváltáskor tizennégy éves voltam, valamennyit személyes tapasztalatból is tudok vagy láttam, hogy működtek akkor ezek a dolgok, mi történt, amikor színházba mentünk, hogyan tudta akkoriban összetartani az embereket egy-egy irodalmi mű előadása például. Azt azért mindenképp hozzátennem, hogy a rendszerváltás utáni időszakban kevesebb potenciál volt jó ideig az irodalomban, tehát ezt az erőt, a közösségépítő erőt dominánsabbnak érzékelem az 1945–1989, illetve a két világháború közötti szakaszban. Valószínűleg ez nem egyszer és mindenkorra van így, hogy akkor már soha nem lehet az irodalom ilyen összefogó erő, tehát mindig jönnek új szerzők, új jelenségek. Ide tartozhat még, hogy egyes halott szerzők életművéhez való visszanyúlás a rendszerváltás után sok esetben nagyon érdekes és jelentős volt. Itt például Wass Albert, Márai Sándor vagy Nyíró József nevét mondanám elsődlegesen. De mindig felbukkanhat egy „új halott szerző”, aki hirtelen megint összefoghatja a hagyomány addig beláthatatlan rétegeit. Nem tudom, hogy erre vonatkozott-e a kérdés.

[K.V.] *Igen. Azt érzékelted-e, hogy kilencven után az irodalomhoz felzárkózott egy új réteg, vagy hogy nagyobb tömeg zárkózott fel, és hogy talán elsősorban nem is az olvasás képezte az alapját ennek a szerveződésnek vagy ennek a mozgalomnak?*

B.I.J.: Igen, mindenképp van olyan jelenség, ahol nem az olvasás az elsődleges. Az irodalomban megjelentek vagy felerősödtek performatív műfajok. Ezekre tudnék elsősorban gondolni, hiszen már nem feltétlenül a könyv az a tárgy, ahol irodalommal találkozunk. A korábban könyvben közvetített irodalomhoz képest a megzenésített versek, előadott művek szerepe megnőtt. Én őszintén szólva legelőbbnek és a legpozitívabbnak ilyen irányban egyrészt a gyermekkultúrával kapcsolatos fejleményeket, az irodalom gyermekkultúrában való élését, másrészt a *slam poetry*-t tartom. Biztos, hogy más szegmensekben is létezik az a jelenség, amire rákérdeztél, ahol az irodalom mögé – akár a nem-olvasott irodalom mögé – tömegek állnak, ott valószínűleg megint másról van szó. Akár politikai opciók megélésének az eszközévé is válik, a rendszerváltás utáni irodalommal való éléshez ez is hozzátartozik.

[K.V.] *És akkor most egy klasszikusabb megemlékezési formára kérdezek rá. Magamban a Szabédi Napokat és a Horváth István Napokat azonosítottam elég rendszeresen megszervezett emlékünnepekként. Milyen réteg vesz részt ezeken az évfordulós eseményeken, tudomásod szerint? Szervezői mennyiben magánszemélyek, mennyire intézmények? Kiket szólítanak meg és hogyan? Kik mennek el, kik vesznek részt, mennyiben kimondottan irodalmi esemény, vagy inkább szociális találkozás? Van-e még más hasonló esemény?*

B.I.J.: Vannak Szatmáron is hasonlók. Ide sorolnám a Páskándi- és Szilágyi Domokos-megemlékezéseket Szatmárnémetiben, vagy a szilágyási Ady-megemlékezéseket. Évente van egy érmindszenti zárándoklat, ezt szintén Muzsnay Árpád szervezi, ahogy a szatmári eseményeket is. Szatmár megyében minden évben összegyűlnek több városból az Ady-szülőháznál. Én ezeket az irodalmi kultuszok működési körébe sorolnám. A megszólított közönségnek pedig leginkább az idősebb korosztályt – elsősorban nyugdíjaskorúakat vagy ahhoz közel állókat – látom ezeken a rendezvényeken. Ugyanakkor azt mindenképp hozzátenném, hogy természetesen voltak kísérletek fiatalabb korosztályok bevonására is. Ez sokszor abban nyilvánul meg, hogy felkérnek egy gyermekkórust vagy egy iskola diákságát, hogy verseket mondjanak, szavaljanak, jelen legyenek. Ilyenkor megjelenik a tanár, és a diákjai részt vesznek a műsorban. Számomra kérdés, hogy a hasonló emlékünnepek körébe soroljuk-e a szavalóversenyeket. Szinte minden városban, helységben van egy-egy ilyen, és sokszor egyetlen szerző neve van kiemelve. Például Brassóban létezik Bartalis János szavalóverseny és azoknak, akik részt vesznek rajta, be kell mutatniuk legalább egy Bartalis verset is, és persze más szerzőtől is szabadon választhatnak. Úgy rémlik, hogy van élő szerző verseire épülő szavalóverseny is, például Kányádi Sándor-szavalóverseny.<sup>1</sup> Itt Kolozsváron Reményik emlékére van minden évben *Atlantisz harangoz* című szavalóverseny, és biztos még sok olyan van, amiről én nem tudok. Nagy kérdés számomra, hogy ezek különböznek-e a „klasszikus” megemlékezési formáktól, itt nyilván a résztvevő korosztály más. Ugyanakkor ez megint csak nem egy spontán dolog, hanem a tanárok, a szervezők mozgatója. Ha nem működtetnék, nem létezne az emlékezetműködés ilyen formája az adott korosztályban.

[K.V.] *Szerinted amit Szatmáron szerveznek, az regionális identitás építését szolgálja-e, vagy az erdélyi identitást építi, csak éppen ott van a helyszíne?*

B.I.J.: A szerzők, akikről megemlékeznek gyakorlatilag évente vagy ötévente – Ady, Dsida, Páskándi, Szilágyi Domokos –, ők mind Szatmárnémetihez és környékéhez köthetők. Azt valószínűsítem, hogy a lokális, regionális identitás szempontjából fontos rendezvények ezek. Nagyon érdekes az, hogy ilyenkor kik azok, akik megszólalnak ezeken a rendezvényeken. Vannak közöttük kifejezetten a szakember pozíciójából megszólaló előadók is, de ezek olyan emlékülések, ahol keveredik a szakemberi, irodalomtörténeti megszólalás a kifejezetten a kultuszt szolgáló szövegekkel, és – ahol még vannak – a személyes emlékek megosztásával.

[K.V.] *Marosvécs, Pusztakamarás, Sztána jut eszembe emlékhelyként.*

B.I.J.: Folytatva a sort: Tamási Áron szülőháza mindenképpen ide tartozik. Voltam többször is ott, a parajdi Áprily-házban is, és ugye Csucsra újra egyre fontosabb Ady szempontjából, hisz most jó minőségű Ady-emlékkiállítás jelent ott meg.

---

<sup>1</sup> A beszélgetés idején Kányádi Sándor még élt.

Sztánán még nem dőlt el számomra, hogy mondjuk a Varjúvár és a Szentimrei-villa mennyire részese egy nyilvános, közösségi belakottságnak... Ugye emlékhely például a kolozsvári Szabédi-ház. Ott volt egy szoba, amelyikben ki van téve több tárgy, s aztán bekerült még a házba néhány írói hagyaték, Szabédi László-emlékek mellett Méliusz Józseftől is bekerült néhány tárgy... De nem tudom, emlékhelynek tekinthető-e attól, hogy minden évben megkoszorúzzák a ház oldalán elhelyezett emléktáblát. Vagy hogy a Petőfi minden városban-faluban meglévő körtefától, az „itt szállt meg egy napig Petőfi Sándor” típusú emléktábláktól azok valóban emlékhelynek tekinthetők-e... Vannak tehát helyi vonatkozású emlékek, de azt hiszem, azok, amiket te is mondtál, a legfontosabbak közé tartoznak.

[B.Á.] *Nem érzed, hogy az emlékezés mintha képmutató lenne? A lektűr-meg a ponyvaszerzőkről nem emlékezünk meg, pedig a társadalmi hatásuk vagy az olvasottságuk lehet, hogy nagyobb volt. Talán Rejtő az egyetlen kivétel.*

B.I.J.: Hát igen. És Rejtőnél az látszik, hogy az emlékezetéhez próbálnak adaptálódni, s vicces meg kifordított emlékezés-eseményeket hoznak létre az olvasói. Például a Petőfi Irodalmi Múzeumban dolgozik egy Thuróczy Gergely nevű kutató, aki sokszor amolyan Piszkos Fred-tengerészsapkában jelenik meg egy-egy könyvbemutatón, amikor mondjuk, egy, a hagyatékból előkerült Rejtő-könyvet mutatnak be. A ponyvaszerzők kapcsán azt hiszem, hogy talán a rajongói oldalak az interneten vannak legközelebb ahhoz, ami az ő emlékezetüknek a gondozása vagy fenntartása körül a legautentikusabb módon zajlik.

[B.Á.] *Ha jól értettem, azt mondtad, hogy az irodalom valamennyire teret vesztett a rendszerváltás után, de tulajdonképpen ezekkel az új műfajokkal új közönséget tud megszólítani. Te mennyire látsz itt generációs törést az irodalomnak a performatívabb műfajaihoz kapcsolódó rendezvényeken? Én az Ars Hungarica fesztivált meg a Double Rise fesztivált írtam ki magamnak, de szerintem nagyon sok más fesztiválon is megjelenik ebben a formában a kultúra, a művészet, az irodalom.*

Még nem voltam a Double Rise irodalmi udvarában, de a barátaim meséltek róla, hogy mik történnek ott. Nem ezek a legnépesebb események a fesztiválokon sem egyébként, de valószínűleg ezek a performatívabb műfajok azok, amik jobban hozzáilleszthetők eleve egy fesztivál logikájához. Érdekes elgondolkozni azon is, mondjuk, hogy amikor *slam poetry* workshopot tart mondjuk André Ferenc és Horváth Benji egy marosvásárhelyi fesztiválon vagy akár a Double Rise-on, hogy akkor az micsoda ilyen szempontból. Én szerveztem hasonló kreatív írásműhelyeket itt Kolozsváron, és sokszor érintkeznek ezek a dolgok amolyan lelki terápiával, önmagunk megélésével... Csak azt akarom mondani ezzel, hogy az sem biztos, hogy akik jelentkeznek egy-egy ilyen workshopra, azok mindig az irodalom keresztül érkeznek. Végül is belátom, és fontosnak tartom, hogy sok mindent meg lehet az irodalom keresztül élni, a nemzeti érzéstől kezdve a saját lélek

traumáinak kibeszéléséig vagy megfejtéséig. Ami egy ilyen fesztivál-workshopen történik, az egyrészt valószínűleg egy életérzés: lazák vagyunk és felszabadulunk – és ez ugyanaz, amit az esti koncerten is megélnek. Másrészt pedig keresik a saját kreativitásuknak a kifelé vezető útjait az emberek. Úgyhogy én azt látom, hogy ezek is új fejlemények tulajdonképpen, bármelyik változatból indulunk ki. Nem tudom, hogy az önképzőkörök hogy néztek ki a nyolcvanas években vagy a hetvenes években, de el tudom képzelni, hogy azért itt új elemek is megjelentek.

[K.V.] *Azt mondd, hogy az irodalom a kikapcsolódásnak, az ellazulásnak az egyik formája, úgy, hogy az irodalom szolgáltat erre ürügyet. Ilyen értelemben a turisták, a kirándulni szeretők szintén felzárkóznak az irodalomhoz. Nekem a Jókai és a Kós Károly nevéhez kapcsolt gyalogos, a Kós Károly nevével fémjelzett kerékpáros emlék- és teljesítménytúra jutott eszembe, melyet az Erdélyi Kárpát Egyesület kezdeményezett. Mennyire profán kapcsolódás ez az irodalomhoz?*

B.I.J.: Most az jut eszembe, amikor valakinek a kedvenc regénye az *Utas és holdvilág* Szerb Antaltól, és akkor elindul utazni Umbriába és Toszkánába azokra a helyekre, amelyek megjelennek a regényben. Vagy én részt vettem Dublinban egy *James Joyce Pub Crawl* eseményen például, amelyik abból indul ki, hogy az *Ulysses*ben megjelennek bizonyos kocsmák... Tanúsíthatom, hogy elmentünk az egyik kocsmából a másikba, ittunk sört is, de olvastunk Joyce-ot is. Aki vezette a túrát, az minden helyszínen felolvasott egy féloldalas, vagy lehet, hogy hosszabb idézetet Joyce-ból. Hát én szeretem ezeket, és persze bizonyos értelemben ez profán, de a szerkezete valószínűleg ugyanaz, mint bármilyen kultikus eseménynek. Itt Kolozsváron a Korzó Egyesület művészettörténészeinek a tematikus várostörténeti sétái jutottak még eszembe. Egyre inkább úgy néz ki, hogy lesz gazdája az emlékőrzés ilyen formáinak is. Nem olyan régi fejlemény ez, említhetjük a Kolozsvári Magyar Napok keretében szervezett, írói életműveket megidéző sétákat is. Ez is egy viszonylag új igény, hogy az emberek látni szeretnék, hogy Dsida Jenő hol lakott – vagy Reményik –, melyik házban, és akkor valahogy elhelyezik térben is az életművet. Talán segítheti ez azért utólag, az élmény miatt, az irodalomhoz való hozzáférést is.

[K.V.] *Igen. Mi mostanában elég sokat beszélünk a szakirodalom alapján arról, hogy hogyan történik a történelem háziasítása. Azáltal, hogy lakásunkba történelmi eseményre emlékeztető tárgy, festmény, könyv kerül, a történelmet itt is meg lehet tapasztalni. A környezetünkben, az utcánkban és a településünkön a háborúnak a helyszínét beazonosítjuk, megállunk ott és beszélünk róla. Ha az irodalom is ugyanígy a térre tevődik, akkor az a tér bejárható, az élmények pedig megélhetőek.*

B.I.J.: Igen. Valószínűleg. A '90-es évek elején sokat mulattunk a szobor-avatásokon és az emléktábla-avatásokon. Úgy látom, hogy ez visszaszorulóban van, de a bejárható, hozzáférhető helyeknek mostanra erős vonzereje lett. Vagy az

írók tárgyainak: a személyes tárgyak fotója akár egy Facebook-posztban is kitehető, ahogy a magyar írók strandolós fotói, magánélethez kapcsolódó fotói is – Nyáry Krisztián könyvei valami ilyesmi miatt működnek.

[B.Á.] *A tanár úr mondta, hogy ilyen értelemben profanizálódik valamenynyire az irodalom, de akkor azt is mondhatjuk, hogy szakralizálódik. Tehát kicsit jellegében olyan, mint egy zarándoklat: bejárni ugyanazokat a helyeket, megta-pasztalni a tárgyakat, s ezáltal kötődni az irodalomhoz.*

[K.V.] *Az etnográfában népszerű téma, hogy a környezetünk muzealizálódik. Már nemcsak a múzeumban lehet találkozni a régi világgal, hanem az egész terünkre úgy tekintünk, hogy ez a régi épület valaminek a helyszíne.*

[B.Á.] *Az újabb emlékezeti irodalomban már viszonylag gyakran előkerül az a kritika, hogy annyira túlcsoordul az emlékezet, hogy tulajdonképpen egy folyamatos emlékezési kötelezettség teremődik, s a múlt folyamatos megőrzése mellett a jelen kiszorul az életünkből. Te ezt az irodalomban mennyire látod?*

B.I.J.: Volt egy körkérdés a budapesti Prae című folyóiratban, hogy „Tetszettek volna forradalmat csinálni” – ugye klasszikus rendszerváltás utáni mondat, hogy volt-e a rendszerváltás utáni magyar irodalomban fordulat vagy változás – és akkor be kellett látnom, hogy az élő irodalomban addig, amikor ez megjelent – 2000-es évek eleje –, nem volt ilyen jelentős fordulat se poétikai, se szemléleti értelemben, viszont – erre már utaltam korábban a halott szerzők kapcsán – visszatért Márai Sándor, visszatért Wass Albert és még néhány író. Talán ez volt a két leglátványosabb felfutás.

[K.V.] *Méhes György nem ide tartozik-e?*

B.I.J.: Kiadói marketing-kísérlet mindenképp történt...

[K.V.] *A Kolozsvári milliomosok Kolozsváron sikerkönyv lett.*

B.I.J.: Kétségtelen, hogy Méhes súrolja ezt a határt. Ugye van még Nyíró, aztán kit említsek még... Faludy György is érdekes, mert Faludy a saját személyében jelen volt a rendszerváltás után, noha nyilván a nagyon régi munkái is előkerültek, mint a *Villon-balladák*. Csak azt akartam mondani, hogy Márai is és Wass Albert is nyilván valami emlékezés-deficitet kellett hogy pótoljanak. Tehát én akkor, a Prae ankétjára írott válaszomban nem nagyon szakszerűen – ti ezt valószínűleg jobban meg tudnátok ragadni – arról beszéltem, hogy volt egy ilyen probléma a magyar társadalomban, hogy a magántörténelem, amit a családokban suttogtak egymásnak arról, amikor például az orosz katonák bejöttek, a nyilvánosságba nem tudott kikerülni. Volt tehát egyfelől ez a fajta nem-nyilvános emlékezet, és másfelől mondjuk Wass Albertnek a szövegei, amelyek ezt kissé kiélezett vagy szélső irányokba elvitt változatban mutatták meg. Azt látták az emberek, hogy „né, hát ő erről beszél!”. Vagy Márainál felbukkantak azok az eltűnt életformák, amelyeket szégyellni kellett bizonyos értelemben az ötvenes-hatvanas években... Márainál

pedig kiderül, hogy ez mennyire pozitív vagy értékesként megélhető életforma. Tehát én ehhez kapcsoltam akkoriban mindkét sikertörténetet. Méhes György egy kisebb skálán valószínűleg követheti ezt a nosztalgiát egyfelől, de ugyanakkor az el nem mondott történeteknek a felszínre hozását is.

[K.V.] *A munkás szubkultúráról írott tanulmányodban hivatkozol Nagy Istvánra. Én egy kicsit csodálkozom is, hogy a Sáncaija könyvére hogy nem irányul rá a figyelem. Merthogy a XX. századi Kolozsvárnak egy sajátos világát írta le, ami teljesen eltűnt.*

B.I.J.: Én azt remélem, hogy ez az emlékezet-deficit ebben a formájában már nem létezik, vagy átalakult közben valami mássá. Most már nem lehet azt mondani egyrészt, hogy ne lennének az ilyen történetek akár a kortárs íróknál is egyre inkább jelen. Ha csak mondjuk Tompa Andreának a három regényét nézem, tulajdonképpen mindhárom egy-egy nagyon jelentős Kolozsvár-regény. A múltból szólnak és nagyon fontos dolgokról beszélnek, és lehet, hogy ezeken keresztül megnyílik az út újra Nagy István vagy Bálint Tibor fele is, mert úgy ragadja meg Tompa Andrea a Kolozsvár-problémát, hogy arra nem lehet azt mondani, hogy ez valami nem-érvényes dolog.

[K.V.] *Igen, az Omertának a kolozsvári bemutatóján ott voltam. Ritkán láttam olyan nagy hallgatóságot könyvbemutatón, mint amekkora ott összegyűlt. A kérdések csak részben voltak a regénnyel kapcsolatosak, részben pedig a helyszínekkel, a regény mögött álló személyekkel. Látszott, hogy a kolozsváriak róluk szóló irodalomként olvasták és nem feltétlenül műalkotásként. Áron kérdészt fogalmazom újra. Oktatóként, a mostani diák-nemzedékben azt látod-e, hogy nagyobb érdeklődéssel fordul a klasszikus vagy a két világháború közötti irodalom felé, mint inkább a kortárs felé? Látsz-e változást az érdeklődésben?*

B.I.J.: Én úgy látom, hogy a két világháború közti irodalom most nem nagyon élő a diákok számára: szakszerűbben fel van dolgozva, mint mondjuk a '45 utáni korszaknak az irodalma, de a mostani diákokban nem érzem ezt a világháborúk közötti irodalom iránti, élménykereső érdeklődést. Kísérletezek persze. A mesteri programban van az erdélyi irodalommal kapcsolatos tantárgy, és ott most már két különböző szöveggörpusszal kísérleteztem, a célom pedig az, hogy megszülessenek a diákoknak az értelmezései korábbi korszakokról, és az akkor mindenkinek egy jelzés lehet, egy útmutató, hogy a mostani fiatal generációk felől hogyan lehet olvasni ezeket a szövegeket. Az egyik projekt arról szólt, hogy volt Kolozsváron 1970–1983 között egy kezdeményezés, hogy minden évben kiadtak a kritikusok egy díjat. Ez volt az Év Könyve díj vagy Pezsgő-díj. Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Marosi Péter, Szócs István, később Mózes Attila, Egyed Péter voltak tagjai ennek a kritikus közösségnek. Az volt a szabály, hogy minden kritikus az előző évből egyetlenegy könyvre szavazhatott, hogy ez az év könyve. És minden évben kijött demokratikusan egyetlenegy könyv. Ez ugye '70–'83-ig minden évben

egy könyv. Egy kanonizáció-kutató számára aranybánya egy ilyen szövegtörzs, mert egyrészt megvan, hogy kik mondják, hogy ez a legjobb könyv, az is megvan, hogy miért mondják, mert minden évben megjelentették a vitájukat is, egyfajta szerkesztett magnólejegyzés formájában, és el lehet olvasni magukat a könyveket is. Ezt próbáltam rekonstruálni a diákokkal is: olvassák el azt is, hogy mit mondanak a kritikusok, és olvassák el a műveket is, válasszanak ki egyet, és írjanak róla értelmezést. Meg is született egy ilyen könyv, az a címe, hogy *Újraolvasott Pezsgő-díjasok*. Minden Pezsgő-díjas könyvről van benne egy vagy két tanulmány, amit a mesterképzősök írtak. Azért kezdtem ezt így elmondani, mert voltak számomra meglepetések. Például kiugrott egy olyan könyv, amire én egyáltalán nem számítottam, hogy ki fog ugrani: Köntös-Szabó Zoltán *Kár volt sírni Jeruzsálemben* című kisregénye. Ez egy Júdás-történet, kicsit amolyan *Jézus Krisztus szupersztár*-dolog, teljesen apokrif, de ugyanakkor tetszett nekik, ahogy meg volt formálva a szöveg, s ahonnan be van világítva a történet. Másik példa: visszaigazolták például azt, hogy Sütő Andrásnak az esszéi, a *Perzsák* vagy a *Nagyenyedi fügevirág* nem tetszettek nekik. Egyszerűen stilárisan sem tudtak mit kezdeni vele, pontosabban tudtak, csak nem tetszett nekik. Erre valamennyire számítottam is. Tehát azt akarom mondani, hogy igen, tudnak meglepetést okozni, vannak a diákoknak viszonyulásai, amiket én nem tudtam volna megjósolni. Az aktuális kísérletem pedig az, hogy a '70-es–'80-as évek pályakezdőiknek az első–második kötetét olvastatom velük – tehát huszonéves költőknek, íróknak a huszonévesek általi olvasása zajlik. Itt Szócs Géza, Egyed Péter, Cselényi Béla, Darkó István, Bréda Ferenc, Palotás Dezső könyveit olvassuk. Azt látom, hogy ott, ahol konkrét életanyag van például, érdekes módon jobban érdekli őket, mint a teoretikus, neoavantgárd, fragmentált dolgok, a megszólalás nyelve. Ők valószínűleg túl vannak ezen jelen pillanatban. A '90-es évek elején ez még nagyon ment, de úgy látom, a mostaniaknál nem ez fogja meg feltétlenül őket – noha ugye a kortárs magyar irodalom történetében még mindig pörög ez a nyelvkritika felől érkező megközelítés.

[K.V.] *Például a szakdolgozattéma-választásban látszik-e, hogy az egészen kortárs irodalmi formák, jelenségek felé irányulnak a diákjaid?*

B.I.J.: *Vannak Dragomán György-szakdolgozatok, vannak – a performativitás kapcsán említett jelenségeket visszaigazoló – dalszöveg-értelmező szakdolgozatok, ezt szívesen választják, vagy a gyermekirodalommal kapcsolatos szakdolgozatokat is egyre szívesebben... Teljes mértékben kortárs jelenségeket is vizsgálunk tehát. Felkapottá vált egy másik terminus is, a poszthumán irodalomé, amelynek a magyarországi jelenlétéről tematikus folyóiratszámok is készültek. Azt látom, hogy általában ilyen apokaliptikus és posztapokaliptikus szövegeket sorolnak ide be, és többen is próbálkoznak ilyenek értelmezésével.*

[B.Á.] *Rejtő Jenőről esett szó az előbb. Ilyen témát nem választanak már a diákok?*



B.I.J.: Na, ez egy jó kérdés. Az erdélyi magyar tömegkultúra kutatása nagyon a kezdeteinél jár, ahogy az összmagyar tömegkultúra-történet is. Én már próbáltam ajánlani ilyen szakdolgozat témának, hogy romániai magyar *science-fiction*. Például Temesváron élt egy szerzőpáros, Mandics György és M. Veress Zsuzsanna, akiknek a könyvei a Kriterion kiadásában jelentek meg '89 előtt és után is. Nem haraptak rá. Ugyanakkor olvastam ilyen témájú cikkeket interneten, amelyek a *science-fiction* rajongói bázisa felől érkeznek. Az egy nagyon jól szervezett rajongói bázis, igen nagymértékben online közegekben, blogokon szerveződik, és tematikusan és mániákusan gyűjtögetett, olykor egészen szakszerű írások találhatóak ott bizonyos témákról. Ott olvastam ilyen cikket, ami az erdélyi magyar *science-fiction*ról szólt, és felbukkantak az említettekén kívül olyan nevek is, akikről én sem feltétlenül tudtam, volna tehát tennivaló bőven. Távolilag az ilyen tömegkultúra-kutatás be fog illeszkedni szerintem az olyan témák közé, mint például, hogy milyen volt a szórakoztató sajtó vagy a bulvársajtó a világháborúk között. Történetesen épp az említett Rejtő-kutató, Thuróczy Gergely kért meg egyszer, hogy nézzek utána valaminek: ő úgy tudja, hogy Rejtőnek Erdélyben a 30-as években jelentek meg írásai. Találtam is ilyen, sok kabaréelőadásról, operettszínésznőkről szóló anyagok között, kolozsvári bulvárlapban – persze másodközlést. De látszik, hogy van kutatható, és ez valószínűleg strukturálisan fog működni. Akkor fognak jobban ráharapni ezekre a témákra a diákok, hogyha már valamilyen szinten ezek a történeti alap kutatások is elindulnak. Ahogy a dalszövegek kapcsán is.

[B.Á.] *A kanonizáció külön témakör, de gondoltam, mégis belecsempészem a beszélgetésbe, hogy az emlékezettel kapcsolatban mintha lennének olyan írók, akiket a magyar irodalom kanonizált – ha ezt így általában vesszük –, de mintha ennek a kánonnak nem lenne része az, hogy ők erdélyiek voltak. Hunyady Sándorra, Jékely Zoltánra gondoltam, a kortársak közül Polcz Alaine-t vagy a beszédesebb nevű Kolozsvári Grandpierre Emilt is említhetnék.*

B.I.J.: Igen, ezek izgalmas recepciós helyzetek. Én azzal magyarázom ezt – és egyre csak akutabb lesz ez a probléma, ami szakmai probléma voltaképpen –, hogy egyre több ilyen szerző van és egyre jobban ismertek. Mondjuk Tompa Andrea, Bartis Attila, Dragomán György és hát persze Bodor Ádám. Az a különbség, hogy Bodor Ádámnak már van egy fél életműve abból az időből, amíg Kolozsváron lakott, és van egy másik fél életműve, ami magyarországi. Dragománnak, Bartisnak és Szabó T. Annának eleve Magyarországon kezdődik az életműve. Mert persze erdélyi születésűek, és az egyik kérdés valószínűleg az is, hogy a témája a szövegeiknek mennyire foglalkozik ezekkel a lokálisabb, regionálisabb dolgokkal, és azt látjuk, hogy Tompa Andrea vagy akár Dragomán nagyon is foglalkoznak ezzel. Bartisnál is jelen van ez némiképp, olyan fele-fele arányban. Tehát nekik mondjuk jó esélyük van arra, hogy ötven év múlva az akkori Áron megkérdezi az akkori Balázs Imrét, hogy mi is van ezzel a problémával. Lehet, hogy nekik ilyen szempontból elég jó esélyük lesz az erdélyi közegben is mozogni. A szakmai probléma

tehát az úgynevezett többes affiliáció kérdése: az irodalomtörténeti narratívák ugyanis általában és hagyományosan – noha vannak kísérletek a felrobbantására – lineáris narratívák. Így problémát okoz egy-egy olyan szerző a lineáris narratívánk szempontjából, aki mondjuk németül is ír, és magyarul is ír, vagy itt is lakik és ott is lakik. Én azokkal értek egyet ebben a kérdésben, akik a többes affiliáció lehetőségéből indulnak ki, vagyis abból, hogy ugyanazt a szerzőt különböző narratívákban is elhelyezhetjük. Igenis, helyezzük el Jékely Zoltánt is, Hunyady Sándort is az erdélyi irodalomtörténet narratívájában, de a Nyugat harmadik nemzedékéről szóló narratívában is. A problémát szerintem az okozza, hogy van egy ilyen reflex bennünk – vagy a szélesebb köztudatban mindenképp –, hogy ha valakire azt mondjuk, hogy erdélyi, akkor azt mintha kivettük volna ezáltal a magyarországi kánonból. Ettől is tartanak, vagy tartottak bizonyos időszakokban a szerzők. Így például Jékelynek az életműve sem illik bele azokba sztereotípiákba, amik az erdélyi szerzőkről léteznek, és akkor ilyen értelemben szinte jobb is neki, ha nem akarják erdélyi szerzőként is kiemelni. Ha Hobsbawm azt mondja, hogy egy hagyomány megkonstruálható, tehát akár meg is változtatható, vagy új irányt kaphatnak bizonyos hagyományok, akkor viszont a sztereotípiák is megváltoztathatóak, alakíthatóak, s van bennem még egy ilyen remény, hogy az új és új felbukkanó szerzők maguk fogják ezt alakítani, akár Tompa Andrea vagy Dragomán. Hogyha tudunk róluk úgy beszélni mint erdélyi szerzőkről, akkor sem fogják hagyni magukat teljes mértékben beilleszteni a régi sztereotip erdélyi irodalom-narratívába. Én ebben látom elsősorban az esélyt, illetve a többes affiliáció tágabb értelmű nyitására is. A magam léptéke szerint kísérleteztem ilyesmivel, mikor az általam válogatott erdélyi magyar költészeti antológiában elhelyeztem Jékelynek a verseit, vagy többnyelvű szerzőket, a temesvári Reiter Róbertet például.

Az Ady-kanonizáció kérdése is izgalmas probléma teoretikus szempontból, hogy akkor, amikor egy konstruált irodalomtörténeti narratívában gondolkodunk, például mi legyen a '18 előtti szövegekkel. Én teljesen legitimnek tartanék egy olyan változatot is, hogy Mikes Kelemtől kezdve Kemény Zsigmondon át Benedek Eleken keresztül Adyval együtt lehetne írni egy ilyen erdélyi irodalom-narratívát. Csak az erdélyiségük ne vegye ki őket az összmagyar irodalomtörténeti kánonból, és fordítva.

[K.V.] *Azt mondtad, hogy a 90-es években kíváncsian és derűsen néztétek a szobor- és emléktábla-állítást; mennyire lett tényleges jelenség a tábla- és szoborállítás, az emlékszobák nyitása?*

B.I.J.: A különbség, ami fontos számomra, hogy a szobor és az emléktábla is külső, tehát az ember elmegy oda, de az emléktábla ugye kint van a ház oldalán. Nagyon sokba ezekből a házakból nem lehet bemenni például, vagy ha be is lehetne menni, akkor sem utalna semmi az illető szerzőre. Nekem az fontos különbség, hogy be tudok-e lépni valahova. A muzeológiai szakma is rengeteget alakult élmény-irányban az utóbbi két-három évtizedben, az Anna-kiállítás Udvarhelyen például

olyan, amit az én generációm is, azt hiszem, kezdettől fogva szívesen élt volna meg múzeumi kiállításként. A szobrok megalkotásában is látszik egy paradigmaváltás: azok a szobrok, amelyek mellé le lehet ülni, amelyekkel szelfizni lehet, talán inkább közelebb állnak az emberekhez. De a szobrok anyaga... A bronz nekem személyesen kicsit még akkor is problémás, ha le lehet ülni mellé.

[K.V.] *Emlékdíjról van-e tudomásod?*

B.I.J.: Nem nagyon sokról, de ugye van minden évben az irodalom szakos végzős bölcsészek közül egyvalaki, aki megkapja a Mikó András-díjat, amit a család szponzorizál. Könyv- és pénzjutalom, amennyire tudom. A Méhes György-díj is a név miatt mindenképpen ide tartozik, hisz az Erdélyi Magyar Írók Ligájának az egyébként igen jelentős pénzjutalommal járó díja Méhes György nevét viseli. És hát az iskoláknak is vannak rendszerváltás utáni fejleményként emlékdíjai, köztük olyan jelentős személyekről elnevezettek is, akik az irodalomhoz kötődnek...

[K.V.] *Erdélyi írók hagyatéka, levelezése, könyvtára, kéziratái letétbe kerültek vagy mostoha sorsra jutottak?*

B. I. J.: Ez egy most megint nagyon akut kérdés. Több dolog van. Az egyik a nyilvánosságra hozatal: egyáltalán kiadni, írói hagyatékokban lévő anyagokat megjelentetni, erre a könyvkiadók eléggé nyitottak. Pályázati támogatási rendszerben van lehetőség erre.

[K.V.] *Hervay Gizellának mennyire teljes az életműve, és mennyire van biztonságban?*

B.I.J.: *Az idő körei* című kötet, amit szerkesztettem, teljes, tehát tartalmazza mindazt, ami a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatékban fellelhető és ami a kötetekben megjelent, és ez elég jelentős mennyiség. Tudomásom van még mindig olyan kéziratot füzetéről, ami Szakolczay Lajosnál van, ő szándékozik kiadni. Nyilván minél ismertebb a szerző, annál nagyobb esélye van, hogy a hagyatékok sorsa jól alakuljon. Létezik például Bálint Tibor Társaság, amit a szerző özvegye és Egyed Emese kezdeményeztek, ilyen keretek közt van esély a hagyaték gondozására. Nemrég oda bevontak engem is. A probléma az, hogy a hagyaték-kérdés strukturálisan nem kiszámítható, és nem eléggé intézményesült formában zajlik a hagyaték-gondozás. A hagyatékok egy része Magyarországra kerül a Petőfi Irodalmi Múzeumba, ott viszonylag kiszámítható, jó szakmai körülmények közé kerülnek, de egyébként a feldolgozási kapacitás nagyon kicsi ott is, tehát az történik sokszor, hogy akár tíz vagy tizenöt év múlva sincs tulajdonképpen feldolgozva a hagyaték, csak egy leltár van róla, a bevételnek a leltára. Azt is látom, hogy sokszor nem használjuk ki eléggé a román állami intézményeket, tehát mindig automatikusan a magyar civil szervezetek jutnak eszünkbe, és nem, mondjuk, egy helyi múzeum Székelyföldön vagy egy megyei könyvtár. Nyilván bizalmatlansági és egyéb okai

is voltak ennek, de lehet, hogy ezt most már bizonyos esetekben le lehetne győzni, és ezek az állami intézmények be tudnának lépni ezekbe a folyamatokba. A másik dolog, ami ide tartozik, az a *Korunk* főszerkesztőinek hagyatéka körül is nagyon élesen felmerült. Az egyik példa Gáll Ernő esete, ami szerintem teljesen modellezi azt, hogy mit lehetett a rendszerváltás utáni évtizedekben kezdeni egy írói hagyatékkal. Ott az történt, hogy körülbelül tizenöt-húsz éves folyamattá nőtt a hagyaték feldolgozása. Az özvegye maga végezte – részben szakmai asszisztenciával – ezt a munkát, teljes elkötelezettséggel, az otthonában, ahol ez a hagyaték volt, és sikerült elérnie a végére, egy-két irodalomtörténeti végzettséggel, könyvtárosi képzettséggel rendelkező munkatárssal. Pályázott ösztöndíjat önmagának és a munkatársnak is. Az életmű, a könyvtár, a kéziratok leltárba kerültek, és úgy tűnik, hogy közgyűjteménybe fognak kerülni Budapesten. Kántor Lajos esetében valami hasonló elképzelés körvonalazódik. Van egy terv, hogy új helyszíneken is legyenek ilyen emlékhelyek, hogy legyen egy úgynevezett Erdélyi Magyar Irodalmi Múzeum. Én azt remélem, hogy ennek a Kántor Lajos hagyatéka is része lesz. A Szabédi-házba bekerült két-három írói hagyaték többé-kevésbé feldolgozódott, de megtelt egyszerűen fizikailag az épület, nincs hely további hagyatékok fogadására.

[B.Á.] *A múlt fizikailag is kiszorítja a jelent.*

B.I.J.: Hát igen, ez az az eset. Nyilván a digitalizálás fontos lesz, ez sem egy olyan régi lehetőség, s legalább bizonyos dolgokat kiválthat a hagyatékigazgatás terén.

Babeş-Bolyai Tudományegyetem  
Magyar Néprajz és Antropológia Intézet  
Kolozsvár / Cluj-Napoca, Horea 31  
vkeszev@gmail.com

Babeş-Bolyai Tudományegyetem  
Bölcsészettudományi Kar  
Kolozsvár / Cluj-Napoca, Horea 31  
bakosaron@gmail.com

DIMÉNY HAJNALKA

### BESZÉLGETÉS PÉNTEK JÁNOSSAL (AKADÉMIKUS, PROFESSOR EMERITUS, NYELVÉSZ)

*A kultúratudományokban sokat beszélnek manapság a patrimonizációról. Leginkább a kulturális javakkal kapcsolatosan merül fel a jelenség, az építészeti és a természeti örökséggel kapcsolatosan, de újabban akár ipari, technikai objektumok, a mezőgazdasághoz tartozó elemek is a társadalmilag örökölhető és megőrizendő javak közé sorolódnak. Az örökség védelmével foglalkozó intézmények és az ezt a*

*jelenséget vizsgáló új tudományág, az örökségkutatás (Heritage studies) is jelzi, hogy ez egy valóban létező és igen széles körűen érvényesülő jelenség. Nekünk itt a nyelvtudományban való patrimonizációról kellene beszélgetnünk. Mielőtt azonban az örökségesítésre térnénk, az a kérdés tevődik fel, hogy van-e egyáltalán örökség a nyelvtudományban? Mi az, ami örökségnek tekinthető ezen a szakterületen?*

Nekem vannak bizonyos fenntartásaim a patrimonizációval és muzealizációval kapcsolatban. Utána néztem egy kicsit, hogy mi ez, merthogy én ezzel részletesebben nem foglalkoztam, és úgy látom, hogy a patrimonizáció túlságosan közel áll a hagyomány és a kultúra fogalmához. Ahogy látom, Keszeg Vilmos tanár úr úgy értelmezi, hogy a patrimonizáció ezeknél is átfogóbb. Na most ez már attól függ, hogy a kultúrát mennyire értelmezzük átfogóan. Nagyon jól ismerem a kultúra-definíciókat, és tudom, hogy vannak köztük olyanok, amelyek az egész emberi világra kiterjesztik a kultúra fogalmát. Annál tágabb már tulajdonképpen nem lehet. A kultúráról úgy szoktunk beszélni, hogy megjelenése a nyelvhez kapcsolódik, ugye az is egészen általános keret. Ebből adódik az is, hogy van nyelvi örökség, mert ahogy a kulturális elemek, a nyelvi elemek is belekerülnek a nyelvi hagyományba. Ahogy a nyelv folyamatosan bővül, gyarapszik, benne vannak a régi elemek is természetesen. De a nyelv a kultúrának is, és a patrimonizációnak is inkább eszköze és közege, mint tárgya.

Ez a kérdés, amelyet most feltett: hogy van-e örökség a nyelvtudományban, összefügg azzal is, hogy hogyan tekintjük a tudománytörténetet. Ha a tudománytörténet maga örökség – és ugye nyilvánvalóan az, meg hát a tudomány is része a kultúrának –, akkor persze, azt mondhatjuk, hogy van patrimonizáció. Hiszen itt, Erdélyben azt nagyon jól látjuk, hogy talán túlságosan is túlteng a tudománytörténet a kutatásokban. A doktori dolgozatokban is néha annyira túlteng, hogy maga a téma szinte elvész a tudományos előzmények bemutatása mellett.

És van még valami, ami szintén zavaró lehet itt Erdélyben: mindennek a konnotációja. Különösen a muzealizációnak és a múzeumnak, de a patrimonizációnak is van egy olyan konnotációja, ami zavaró lehet. Én korábban készültem arra, hogy ezt egyszer megírom, csak nem akartam nagyon ünneprontó, szentségtörő lenni. Az van ugyanis, hogy lassan már két évszázada Erdély, a magyar Erdély vagy Erdélynek a magyar világa sokszor múzeumba helyezi önmagát. Most arra gondolok, hogy például maga az, hogy *Erdélyi Múzeum* mint folyóiratcím a 19. század elején jelent meg. Aztán az, amit a század közepéről Kőváry Lászlótól szoktak idézni, hogy „Erdély egy valóságos élő múzeum”. A folyamatos múzeumba helyezése önmagunknak olyan értelemben lehet zavaró, demoralizáló, hogy mintha önmagunkat múzeumba menekítenénk, és ez azt jelenti, hogy nem nagyon látjuk a jövőnket.

Láttuk, amint a szemünk előtt zajlott le a 20. században a német nyelv muzealizációja Erdélyben. Tulajdonképpen megszűnt az élő kultúra. Hasonló folyamat zajlott le a zsidó kultúrával is. Na most hogyha ezek mellé helyezzük önmagunkat, és úgy gondoljuk, hogy mindent patrimonizálni és muzealizálni kell,

ez olyan, mintha folyamatosan menekítenénk magunkat a pusztulás elől. S ezt nem érzem jónak, merthát én elsősorban azt nézem, hogy itt a nyelv esetében is és a tudomány esetében is, meg az egész kultúra esetében is, ennek az élő része a fontos. Tehát az, ami élő, ami a mai magyar világot táplálja, ami a sok negatív előjel ellenére mégsem zárja ki a jövőt. Remélem. Én a patrimonizációt, ami lehet, hogy máshol, más kultúra és más hagyomány vonatkozásában teljesen semleges dolog, a mi esetünkben ilyenek érzem.

*A szakirodalom a 60-as, 70-es évektől beszél patrimonizációról, mondván, hogy ebben az időben következett be egy változás, és alakult ki az a jelenség, amelyet ma patrimonizációnak nevezünk. Említette az előbb az Erdélyi Múzeum folyóirat megjelenését a 19. században. Ez a cím arra utal, hogy ami ebben a folyóiratban van, az továbbadandó érték. Lehet, hogy már a 19. században is létezett ez a megőrkítésre való törekvés a múlt egyes dolgait illetően?*

Természetesen igen, létezett már korábban is. Ezt mutatja az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek a neve is. Sokan más értelmet tulajdonítanak neki, de a név eredetileg pontosan arra vonatkozott, hogy az intézmény megőrzendő értékek gyűjtésével foglalkozik. Azért jött létre. Aztán később persze átalakult, megváltozott a tevékenységi köre. Szerintem ez a patrimonizáció is egy olyan dolog, akár a szociolingvisztika vagy az élőnyelvi kutatás, hogy nyugatról vagy Amerikából indul el, és azt nem veszik figyelembe, hogy Európában a dialektológia élőnyelvi és eléggé szociolingvisztikai jellegű kutatás volt már jóval korábban is. A tudománytörténeti vonalban az van, hogy mikor indult el Amerikából. Szerintem a patrimonizációval is ez van: volt patrimonizáció, egyszerűen nem tudtunk róla, hogy az patrimonizáció. Különösen Erdélyben s az erdélyi magyar értékekben egyáltalán nem új, hogy fontosnak, örökségnek tartjuk a hagyományt.

*A dolgok múzeumba helyezéséhez visszatérve, véleményem szerint sajátos esetnek tekinthető a nyelvtudomány esetében a nyelv múzeumba helyezése. Valóban, ha múzeumi tárgyakra gondolunk, már nem használt vagy nem létező dolgokat képzelünk el. Emiatt az az érzésünk, hogy abban a pillanatban, amikor valami múzeumi tárggyá válik, akkor valójában már meghalt. Számomra például, éppen emiatt, ijesztőnek tűnt, amikor megtudtam, hogy van a magyar nyelvnek múzeuma. Persze látható, hogy nem egyedi kezdeményezés ez, van a portugál nyelvnek, a németnek, a brit, az amerikai, az ausztráliai angolnak, az írnek is múzeuma. Sőt a nyelv múzeuma is létezik már elképzelés szintjén. És nemcsak a múltbeli nyelveknek, hanem a ma élő és a jövőbeli összes lehetséges nyelveknek a múzeuma.*

Két dologról is szó lehet. Az egyik magának a múzeumnak mint intézménynek az átértelmezése, a másik pedig, hogy a nyelvben sok minden van. Most legutóbb például Szatmáron *A magyar nyelv napja* rendezvény programjában egy Németh László-idézetet írtak fel mottónak, és ez így hangzik: „A magyar nyelv titkos súlypontja a régiségben és a régiséget őrző népnyelvben van”. És ugyanezen a rendezvényen – ugye itt anyanyelvi versenyek vannak – az egyik versenynek a

tematikája úgy szerepelt, hogy *szómúzeum*. Ami azt mutatja, s ezt tudjuk is egyébként, hogy a nyelvben is nagyon sok olyan elem van, amely egy régebbi kor nyelvállapotához tartozott hozzá, és a maihoz nem, ma már nincs meg; ugyanez van a táji elemekkel. A nyelv folytonos megújulása miatt olyan nyelvi folyamatok vannak, amelyek során egyes elemek kiesnek a használatból. A legújabb korban egy folyamatosan egységesülő irányba megy a nyelv. Ami azt jelenti, hogy sok minden, ami korábban benne volt a változatosságban és a nyelvváltozatokban, egyszer csak nincsen már benne, és akkor tűnik el, ha ilyen értelemben nem patrimonizáljuk. Ez a patrimonizálás lehet múzeum is. És valóban a magyar nyelv múzeuma ilyen. Ott voltam ennek az avatásán és a tízéves évfordulóján is, tehát jól ismerem: a nyelv, a régi is, élővé válik benne.

A múzeum mellett a nyelveket, elsősorban a régi nyelvet, korpuszokban írjuk le. Az interneten is ott vannak ezek a korpuszok. És sok ilyen korpusz van. Ilyen értelemben ez is patrimonizáció. A magyar nyelvnek a legnagyobb korpusza, a *Magyar Nemzeti Szövegtár*, meg ami most kezdett megjeleni sok előkészület után, *A magyar nyelv szótára*, amiben elvileg minden benne van, ez nyilván patrimonizáció. Azt mondjuk, hogy a nyelv minden régi meg minden táji eleme nagy érték. Persze, ez igaz. De olyan értelemben is érték, hogy ahhoz mindig hozzá lehet nyúlni, ugyanúgy, mint a korpuszokhoz. Tehát nemcsak a nyelv használatában, hanem a nyelv megújításában vagy megújulásában is érték. Ez alap. És ez mindig is így volt. Ezért van az, hogy például Erdélyben a nyelvújításban szinte egyáltalán nem volt benne a szócsinálás. Mert volt, mihez nyúlni, miből meríteni. Sokkal természetesebb volt ez a folyamat itt, az erdélyi régióban, mint Magyarországon, ahol már ott tartottak, hogy az akkori Magyarországnak a tanult emberei közül nagyon sokan nem is tudtak magyarul. Németül tudtak. A Kazinczy nemzedéke elsősorban ezt látta, és akkor a törést látva kezdték el, a felzárkózás céljából, ezt a jórésben művi nyelvújítást, a szócsinálást és egyebeket, amit később nagyon sokan kárhoztattak. Németh László is többek között, de itt, Erdélyben szinte mindenki. Még később is, Brassai Sámuel is mondta, hogy tulajdonképpen nem a nyelvet kell megújítani, hanem az elméket.

Az első kérdésére még visszatérve, hogy beszélhetünk-e örökségről a nyelvtudományban: beszélhetünk, és ez benne van a tudománytörténettel foglalkozó szakirodalomban. Talán ezeknél fontosabbak az egyes személyek: az egyes személyek tudományos hagyatéka vagy ami benne volt az ő életükben. Ismeretesek ezek a már muzealizált életművek és mítoszok. A legnagyobb itt, Erdélyben talán a Kőrösi Csoma Sándoré, még akkor is, ha alig tekinthető a magyar nyelvtudománytörténet részének. Annál inkább a Gyarmathi Sámuelé vagy a Brassai Sámuelé.

És van ezek kapcsán még két dolog, ami engem zavar, s szerintem ez az, amire oda kellene figyelni. Az egyik, hogy itt nagy mítoszok és nagy amnéziák vannak egymás mellett. Egyes életművekről nem tudunk, más életműveket pedig túlságosan mitizálunk. Hogyha most egymás mellé teszem Kőrösi Csoma Sándort és a szintén keletkutató Bálint Gábort, akinek itt van kint a tanszéki folyosón a mellképe, mind a kettőnek fontos a munkássága, az egyiket most újra fel kellett

fedezni. Nemrég megjelent egy válogatás is az életművéből, de hát nagyon aránytalan az egész. Vagy akár mondhatnám a tanszéknek a legújabb kori történetét. Szabó T. Attilának van egy teljesen megérdemelt kultusza. Halála után a legnagyobb műve is megjelent, 14 kötetben. Ez úgy az ő műve, hogy két-három nemzedék folytatta az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* általa elkezdett szerkesztését, az ő anyagából. Akinek ebben a korban szintén óriási szerepe volt, az Márton Gyula. Ő jóval korábban halt meg, 20 évvel kevesebbet élt, de nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy róla megfeledkezünk, őt alig éri elismerés. Itt az van, hogy általában az emlékek az átörökítése, az emlékezés nagyon szelektív, és jobban figyel azokra az életművekre, amelyeknek van valamilyen tárgyi, például szótárban megvalósuló eredménye. Márton Gyula eredménye, noha szótárakat ő is szerkesztett, maga a tanszék volt. Hogy ő ezt megszervezte, és ez volt az a tanszék, amely 1990-ig leginkább átélhette annak a korszaknak a leépüléseit és veszteségeit. És ez neki köszönhető. A másik dolog, ami szintén zavar ebben a kérdésben, és erre is figyelnie kell a patrimonizációnak, hogy általában sokkal nagyobb az érdeklődés a távolabbi múlt iránt, mely már részben mitizálódott. De közben ott van az amnézia is: a 20 évvel ezelőtti dolgokról sokkal inkább elfeledkezünk, mint a korábbiakról. S akkor azt újra fel kell majd fedezni. És ez nem jó, mert a „felfedezésekor” már nem ugyanazt jelenti. Ha folyamatosan írjuk a történelmet s a történetet, akkor nincs különösebb probléma. De nem írjuk folyamatosan. És ettől függ, hogy a patrimonizációban mi történik: régi mítoszokat, az emlékezésben nagyon jól beágyazott dolgokat patrimonizálunk, vagy megpróbáljuk kitölteni és folyamatossá tenni ezt az egészet, úgy, ahogy a történelemben benne volt.

*A személyi kultuszok kapcsán ide tartozhat még az is, hogy amikor ugyanaz a személy többféle dologgal is foglalkozik az élete során, akkor nagyon ritkán emlékezünk a nyelvészeti munkásságára. A különböző tevékenységek sem egyformák az örökséggé válásban. Például Apáczai Csere János nevét mindenki ismeri, de hogy nyelvi témájú munkássága is volt, azt valószínűleg nem tudja senki. Vagy Szabédi Lászlónak is itt, Kolozsváron elég ismert a neve, és valószínűleg kevesen tudják, hogy foglalkozott nyelvészettel is.*

Igen, kevesen tudnak erről. Ebben, amit említett, két dolog is van. Az egyik az, hogy itt, Erdélyben külön mitizálódott a polihisztorkodás. A régiek közül sokan voltak olyanok, de maga a kor is olyan volt, akikre azt lehet mondani, hogy „született polihisztorok” voltak. Ezek a „született polihisztorok”, mint mondjuk Apáczai Csere János, aki a maga módján polihisztor volt, tanáregyéniség elsősorban. A későbbiek, mint a jól ismert Benkő József, aki nagyon sok területen volt egészen kiváló; róla Erdélyben nem tudtak, külföldön igen, közben egyszerű papként élte az életét. Az ő emlékezete meg az ő kultusza egyre inkább kezd kibontakozni. Teljesen megérdemelten. Megjelennek a munkái, látom konferenciákon a nevét, Németországban is tudnak róla, mint saját korában is, foglalkoznak vele. Ugyanez a helyzet Brassáival. Brassait most az utókor jobban látja, mint a saját kora. Hogy ez pontosan miért van így, az kérdés. Amikor temették, azt hiszem



éppen Kőváry mondta az emlékbeszédet, és azt mondta, hogy: sok mindenben alkotott fontosat, de semmiben nem alkotott rendkívülit. Ma tudjuk, hogy ez nem felel meg a valóságnak. Róla ugye az bizonyosodott be, hogy valóban nem mindenben volt rendkívüli, de például a nyelvészetben 100 évvel megelőzte a korát. Ezt tudjuk, ezt most már nem vitatja senki. A 20. században van egy ilyen kényszerpolihisztorkodás, ez a másik dolog. Én ilyennek tekintem mindazoknak a nyelvészeknek a munkásságát – de bizonyára nem csak ők voltak ilyen helyzetben –, akik a nyelvtudományon túl, a helyzet kényszeréből kifolyólag, több mindennel foglalkoztak. A kényszerítő helyzet abból adódott, hogy a viszonylag elzárt Erdélyben kevesen maradtak egy-egy nagy tudományterület művelésére. Gyakorlatilag Szabó T. Attila is ilyen. Nagy területen mozgott. Persze matematikával nem foglalkozott, de irodalomtörténetből doktorált, az egyetemen nem is hallgathatott nyelvészetet, mert nem volt rá lehetősége, és mégis nyelvészetből alkotott nagyot. Munkássága kiterjed a népköltészetre, a néprajzra, a művelődéstörténetre, a történettudományra és sok minden másra. Ez a helyzetnek a kényszere, és ez általában jellemző a 20. századra. Ez most teljesen szerénytelen dolog, de ha a saját dolgaimat nézem is: ez is gyanús polihisztorkodás, sok mindennel foglalkozom. Evvel mentegetem magam, ez az alibim, hogy ebben a helyzetben ezt kell csinálni.

Van egy másféle mítosz is, amit megint a helyzet alakított ki, de ezek részben valóban csak mítoszok. Tehát hogy nem úgy nézzük őket, ahogy a valóságban vannak. Például az egyszemélyes műhelynek vagy intézetnek a mítosza: Jakó Zsigmond professzorra szokták mondani, noha ő professzora volt az egyetemnek. Annak ellenére, hogy voltak neki tanítványai, alig voltak közeli munkatársai. Néha ezt mondják Szabó T. Attilára is, noha őrá nézve ez talán még kevésbé érvényes. Merthát pontosan az van, hogy a legnagyobb művét egy nagy munkaközösség teljesítette ki. Igaz, hogy ez nem egy formális intézmény volt, de hát egy kutatócsoport volt 20–30 személlyel, a Professzor halála után egymást követő szerkesztőkkel. Ebben a tanszékről is többen részt vettek, az őt követő szerkesztők is tanszéki oktatók voltak.

*Ezt az örökséget, a hagyományokat, mítoszokat a nyelvtudományban kik hozzák létre, kik adják tovább? Például az irodalom vagy a népi kultúra terén nagyon sokan foglalkoznak ilyesmivel, olyanok is, akik nem szakemberek. Vagy történelmi eseményeket akár egy-egy polgármesteri hivatal is kiemelhet valamilyen módon a többi közül, és megalkothatja a helyét, módját a rá való emlékezésnek. Mi van a nyelvtudományban?*

Azt hiszem, hogy a tudománynak ilyen a természete. Sőt a tudománynak az a jó, ha el tudja határolni magát attól, ami nem tudomány, vagy ami dilettáns, vagy mítikus, vagy amatőr. És ez Erdélyben kevésbé sikerül, mint máshol. Ebben megint valamennyire benne van maga a helyzet, hogy több az amatőrködés, akár a dilettantizmus, és a tudomány szempontjából ez nem jó. A tudomány múltjával, a tudományos örökséggel is elsősorban maguknak a szakembereknek kell foglalkozniuk. Hogy erről tudnia kell a közönségnek, az más kérdés. Hogy mennyire

tudja magát és a régieket felmutatni a nyelvészeti tudományos közösség, erről lehetne beszélni. Vannak adósságaink. Gyarmathinak például van emléktáblája Göttingában, de nincs Kolozsváron, ahol született és meghalt. Néhány évvel ezelőtt kezdtük el összeállítani és kiadni, kortársainknak, tanárainknak szánva, az *Erdélyi magyar nyelvészek* című kisorsozatunkat. Eddig három füzete jelent meg, de folytatni is akarjuk. Jelentős életművekről van szó, amelyeknek a hatása is jelentős erdélyi magyar közösségünkre. A nyelvészek esetében talán még inkább összefügg mindez azzal is, ami a pedagógusképzés. Az egyetemi képzés jelentős mértékben tanárképzés volt és ma is az. Karizmatikus tanáregyéniségek hagyták és hagyják el az egyetem padjait. Ami viszont van, és ami nagyon fontos, és szerintem hozzátartozik, az az oktatásnak a folyamatossága, a pedagógiai munkának a patrimonizációja. Nemcsak az intézményeké, az épületeké. Ennek is van egy múltja, van egy hagyománya, s ezzel a hagyománnyal azért úgy vagyunk a tudományban is meg az oktatásban is, hogy vigyázni kell, mert féltő egy kicsit, hogy ha muzealizáljuk, patrimonizáljuk, akkor túlságosan is szentségnek tekintjük. Merthogy ez mind olyan, amit folyamatosan meg kell haladni. Kell tudni róla, és meg kell tudni haladni.

*Van-e valami, ami sajátos örökség a kolozsvári nyelvészeti oktatásban?*

Itt sajátos örökség szerintem az, hogy a nyelvi folyamatok, jelenségek közül is mindig előnyben részesültek azok, amelyek a mi közösségünket érintik. Tehát az élőnyelvnek a kutatása. Lehet, hogy ez – a közösség közvetlen szolgálata – visszamegy Apáczai Csere Jánosig. Mindenesetre ezt a 20. század második felében is jól éreztük: Szabó T. Attila is, Márton Gyula is, az egész tanszék ebben a szellemben élt, és ebből valami azért a mai korra is érvényes, noha nem olyan formában, ahogy korábban volt. Szabó T. Attila úgy tekintett a saját munkásságára és a történeti anyagra is, hogy az a régi kor nyelvi valósága ugyan, de megvan a közvetlen kapcsolata a ma nyelvi valóságával is. Tehát ezt tekintem sajátosságnak, hogy elsősorban az erdélyi magyar nyelvben gondolkodunk, az erdélyi nyelvjárásokban, kétnyelvűségben; ez egy helyi sajátosság. Ami megint olyan kétélű dolog, mert ezt távolabbról és rosszindulattal nézve lehet provincializmusnak tekinteni. Van persze változás: felzárkózás, új területek bevonása a kutatásba. A tanszék esetében nem hiszem, hogy ami történik, azt érdemes paradigmaváltásnak nevezni, de a nemzedékváltással van egy változás a tanszék szemléletében is. Ugyanakkor tudjuk, hogy az, ami itt történik a nyelvvel, azt vizsgálhatná más is, de nem igen vizsgálja; más számára nem annyira fontos, mint a mi számunkra. Ennek így kell lennie, úgy gondolom én.

*Lát-e a Tanár úr generációs különbségeket abban, ahogyan a kapott örökséghez, hagyományokhoz viszonyulunk, amit kezdünk ezekkel?*

Itt, Erdélyben a nemzedékekkel azért van ma gond, mert a 20. század második felében bizonyos területeken volt egy 30–40 éves, éppen egy nemzedéknyi

kiesés egyes szakmai, tudományos képzésekben. Hozzánk a legközelebb eső a néprajz, ami 40 évig szünetelt. Magának a dolgok folyásának vagy a hagyománynak, akár az intézményeknek az életében nem volt meg az a természetes folyamatosság, aminek meg kellett volna lennie. S ezért sokkal inkább különbözik az új nemzedéknek a szemlélete. Látom például, hogyan gondolkoznak valamiről az EME-sek, az idős tudósok, és hogyan gondolkoznak itt a doktori hallgatók az egyetemen. Ezek között nagyon nagy különbség van, de ez ebből adódik. Hogy itt ez a szervessége a folyamatnak nem volt meg, ez nem rajtunk múlott, nem az öregeken és nem a fiatalokon.

*Nemrég jelent meg az Ön szerkesztésében A moldvai magyar tájnyelv szótára, amely szintén egy kapott örökségnek a feldolgozása, egy megörökölt munka befejezésének eredménye. És nyilván sok más kapott és továbbadott örökségről is van tapasztalata a tudományok terén. Milyen feladatnak látszik a konkrét tapasztalat oldaláról az örökséggel való munka? Vannak-e még kutatói hagyatékok feldolgozatlanul, esetleg kéziratok kiadatlanul? Mit gondol, fog-e ezekkel foglalkozni valaki, van-e esélyük a továbbörökítésre?*

1990-ben, amikor a teljesen leépült egyetlen magyarságtudományi tanszék vezetését átvettem, a közvetlen, sürgető napi tennivalók mellett súlyos, le nem zárt kutatások örökségét vettem át. Az előző nemzedékre ugyanis az volt a jellemző, hogy több nemzedéknyi időre terveztek, alig gondoltak az életidő rövidegére, intézményeink sebezhetőségére, törékenységére. Márton Gyula úgy tervezte meg a tájnyelvi atlaszokat, Szabó T. Attila saját szótörténeti tárát és az erdélyi helynévtörténeti adattárát, hogy azok megvalósítása örökségként a következő nemzedékekre maradt. Az atlaszok közül a moldvai két kötetét már 1991-ben meg tudtuk jelentetni Budapesten, Murádin László szintén megérhette saját 11 kötetes atlaszának megjelenését, a székely tájnyelvi atlaszok megszerkesztése és kiadása máig nem történt meg, ez további feladat, és vannak, akik foglalkoznak vele. Szabó T. Attila levéltári adattárának feldolgozása, kiadása lezárult.

És ott volt a tanszéken egy hatalmas irattartó szekrényben a moldvai gyűjtés anyaga. Az atlasz megjelent ugyan, de itt ennél többről volt szó. Az előző század legelején egy finnugrista finn nyelvész, Yrjö Wichmann 5 hónapig gyűjtött Szabófalván és környékén. Ennek a gyűjtésnek az anyagát speciális szótárrá szerkesztve Csűry Bálint és Arturi Kannisto adta ki – Wichmann halála után – 1936-ban, német nyelven. Csűrynek magának is az volt a terve, hogy gyűjtéséből Bogdánfalva környékének a szótárát szerkeszti meg. A háború elején váratlanul meghalt, anyaga szintén megsemmisült a háború végén. Szabó T. Attilának is terve volt előbb Csűry anyagának a feldolgozása, annak megsemmisülése előtt, majd a tanszéki gyűjtés alapján a moldvai szótár megszerkesztése. Saját levéltári anyaga számára nyilván fontosabb volt, mint a moldvai. Márton Gyula szintén a tanszéki anyagból szótárát szerkesztett és adott ki a moldvai magyar román elemeiből, a halála előtti hónapokban pedig elkezdte magának a moldvai szótárnak a szerkesztését. Végül a négy nagy

nyelvész szándéka nem valósult meg, életidejükből erre nem futotta. Engem végül nagy elődeim meg nem valósult terve motivált. Ez is örökség volt, szomorú örökség, és provokált a több százezernyi cédula a tanszék archívumában. Ehhez a meglévő, kézzelfogható nagy örökséghez járult aztán a 90-es évek újabb moldvai gyűjtéseinek anyaga. Ezekből kezdtem el 2002-ben *A moldvai magyar tájnyelv szótára* szerkesztését. Szerencsésebb voltam elődeimnél. Ilyen értelemben patrimonizáltam a moldvai magyar nyelvjárás szókincsét.

*Még összefoglalásként visszatérnék valamire, amit már a beszélgetés elején érintett Ön: hogy vajon lehet-e valamilyen hatással a nyelvre az, hogy hogyan gondolunk rá? Ha például örökségként tekintünk rá.*

Az ember azt szeretné, hogy igen, legyen valamilyen hatása. Ha örökségként tekintünk rá, – amire én gyakran szoktam hivatkozni –, az erősíti a nyelvhez való kötődésünket, a tudatosságot. Vagy amit egy szebb, de nyilván már nem nyelvészeti szóval úgy nevezünk, hogy *nyelvi hűség*. Tehát hogyha tisztában vagyunk a magyar nyelvnek az örökségével, de nem csupán azzal, hogy ez egy örökség, hanem azzal is, hogy ebben az örökségben óriási kincsek és tartalékok vannak, amelyekhez bármikor hozzányúlhatunk, merthogy a nyelv az olyan – irodalomtól, tudománytól, egyébtől eltérően –, hogy az teljesen demokratikus. Mindenkinek a nyelv használatában teljes szabadsága van. És hogyha patrimonizáltunk valamit, ugye itt a szótörténeti tárból vagy atlaszokban, moldvai szótárban vagy egyebekben, ha azt végignézi valaki, akkor felfedez valamit. Most nem azt mondom, hogy azzal gazdagítja a saját szókincsét, egyszerűen ráébred arra, hogy milyen gazdagság van ebben, úgy ahogy Németh László leírja ezt, a régiségben és a táji változatokban. És ez remélhetőleg tudatosabbá teheti a nyelvhasználatot is. Mert olyan a mi helyzetünk itt, hogy noha ennek teljesen spontánnak kell lennie – mármint az élőnyelvnek, a nyelvhasználatnak –, kétnyelvűségi helyzetben a tudatosságnak nagy szerepe van. Azt is lehet mondani, hogy nyelvek frontvonalán élünk. Megvan a lehetőségünk arra, hogy lássuk a mások nyelvét is, lássuk a magunkét is, lássuk a világnyelvet is, és legyünk folyamatosan tisztában azzal, amit a régiek mindig hangsúlyoztak, hogy a mi nyelvünk semmivel sem alávalóbb más nyelveknél. Nemrég Nagybányán Sylvester Jánosról tartottam előadást, ezt neki például fel kellett fedeznie, az ő korában ez nem volt annyira nyilvánvaló. Ha a nyelvre patrimoniumként tekintünk, ez egyfajta megerősítése lehet az embernek abban, hogy benne vagyok a saját nyelvemben, vagy, hogy megtartom magamban a nyelvet. Ez nagyon fontos dolog, nagyon fontos kötelék, s én valószínűnek tartom azt, hogy ha ezt folyamatosan tudatosítjuk – már a régiségnek meg egyebeknek az értékeit –, az ezt a nyelvbéli megerősítést segíti.

ERDEI VIRÁG

BESZÉLGETÉS JAKAB ALBERT ZSOLTTAL,  
A KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG ELNÖKÉVEL  
ÉS VAJDA ANDRÁS  
EGYETEMI ADJUNKTUSSAL

*Hogyan mutatkozik/mutatkozott meg az örökségesítési ideológia a Kriza János Néprajzi Társaság gyakorlatában? Milyen szerepeket vállalt ebben a gyakorlatban?*

[J.A.Zs.] A Kriza János Néprajzi Társaság az 1990-es alapítása óta kezdeményezett kutatásokat a népi kultúra kutatására, értelmezésére, emellett kiemelt figyelmet szentelt a néprajzi archívumok, adatbázisok létrehozásának. Az 1994-es székházvásárlást követően, a megfelelő raktározási felületek kialakításával megnyílt a lehetősége annak, hogy a Társaság megvalósíthassa archívumépítési céljait, lehetővé vált a szakkönyvtár és dokumentációs tár létrehozása és fejlesztése. A fizikai keret kialakítása mellett a kiépülő pályázati rendszer is segítette a Társaságot abban, hogy megtervezze, felépítse és elkezdje megvalósítani hosszú távú terveit. Az 1998-ban induló, majd 2002-től intenzívvé váló *Előmunkálatok a Romániai Magyarság Néprajzához* című kutatási projekt játszott nagy szerepet az archívumok létrehozásában. A projekt célja az alapkutatások végzése mellett a romániai magyarság kutatásához elengedhetetlen adatbázisok létrehozása, néprajzi-antropológiai bibliográfia összegyűjtése, rendszerezése, kiadásra való előkészítése.

A Dokumentációs Tár a KJNT kézirat-, fénykép- és negatívgyűjteményét, illetve a hang- és filmanyagát tartalmazza. Ebben helyeztük el Kós Károly, Nagy Jenő, Székely László és Vámszer Géza kutatói hagyatékait, kézirateit, a Társaság által menedzselt moldvai csángó alapkutatások szöveg-, kép- és hanganyagait, Kós Károly, Gunda Béla, Vámszer Géza, Péterfy László, Szabó Tamás és mások negatív- és fényképgyűjteményét, az erdélyi és moldvai terepkutatások primér anyagait.

A Társaság keretében több éve zajlanak olyan kutatások/tevékenységek, melyek valamilyen módon a kulturális örökség témaköréhez kapcsolódnak. Vagy úgy, hogy a kulturális javak (elsősorban a néprajzi örökség) különböző formában/felületeken történő megjelenítését vállalták, vagy úgy, hogy a fogalomhasználatra – a fogalom különböző (tudomány)területeken, szinteken és korszakokban azonosítható értelmezéseire és a mögötte álló gyakorlatok használatára – kérdeznek rá, vagy pedig úgy, hogy „a kulturális javak örökségalapú értelmezésének” és a kulturális örökség mindennapi használatának néprajzi-antropológiai értelmezhetőségének kérdéseit boncolgatják. Magyarán a KJNT keretében zajló tevékenységek egyik része az örökséggyártásra, másik része pedig az örökség mibenlétének tudományos alapokra helyezett vizsgálatára koncentrált.

Az első csoportba tartozó tevékenységek közé sorolhatók azok a programok, melyek nyomán különböző néprajzi gyűjtemények (tájházak), a néprajzi kutatások révén létrejött kulturális javak (népballadák), a kutatások alapján született reprezentációk (fényképek) és értelmezések (szakkönyvek), online adatbázisok létrehozása történt meg. A második csoportba pedig azok a konferenciák és kiadványok sorolhatók, melyek a kulturális örökség és a néprajz tágra értelmezhető viszonyára kérdeznak rá.

Az elmúlt három évben megrendezésre került több tudományos konferencia, melynek keretében – az épp induló értékgyűjtés apropóján – az előadók a néphagyományok új/idegen, illetve „egészen új környezetben” történő felhasználásának, valamint a teauráció és patrimonizáció kérdéseit járták körül. 2015-ben *Örökség és megjelenítés. Patrimonizáció, vizualizáció és mindennapi használat*, illetve *Érték és közösség. Új utak és kihívások az erdélyi értékkutatásban* címekkel, 2016-ban *Az archívumok használatának változó kontextusai* címmel, 2017-ben először a Székelyföld-konferencia keretében *Az örökségesítés új kontextusai. Értéktárolás és értékvédelem a Székelyföldön* címmel, majd az év végén *Színre vitt örökség. Értelmezések a néprajzi örökség mindennapi használatáról* címmel szerveztünk konferenciákat. Az előadások anyagából három magyar nyelvű tanulmánykötetet szerkesztettünk, illetve egy angol nyelvű tanulmánykötetet is kiadtunk.

*Milyen stratégiákat követnek az archiválás és a digitalizálás esetében?*

[J.A.Zs.] Az archivális dokumentumállomány elektronikus feldolgozása, az ehhez szükséges technikai felszerelések beszerzése és üzembe helyezése az 1990-es évek végétől vált lehetővé, így ekkortól a materiális hordozókon található anyagok mellett az archívum ezeknek digitális változatával is folyamatosan bővült.

Az intenzív digitalizálási munkálatok 2005-ben kezdődtek. 2006-ban elkészült a KJNT honlapja, ezzel megteremtődött az online adatbázisok számára a saját internetes felület. A Társaság a digitális és online archívumok kialakítása és fejlesztése érdekében 2006-ban elindította *Az erdélyi és moldvai magyar néprajzi örökség digitális megjelenítése* címet viselő nagyszabású projektet, melynek irányítását Pozsony Ferenc, majd Jakab Albert Zsolt és Vajda András végezték. *A romániai magyar néprajzi bibliográfia* és *A moldvai csángók bibliográfiája* (2008) mellett rendre megjelentítettük a *Fotóarchívumot* (2008), a *Balladatárát* (2013), a *Néprajzi Múzeumok Tárát* (2014), az *Erdélyi Értékek Tárát* (2015), és 2016-tól dolgozunk a *Szövegtáron*, ami egy kiadói és kutatói adatbázis lesz.

Értelmezésünkben a néprajzi archívumok digitalizációja egy újabb paradigmaváltást jelent. Ennek eljárása ugyanis nem szűkíthető le a materiális (hagyományos) gyűjtemények pusztán digitális leképezésére. Ennek a paradigmának elkötelezve a KJNT-nak bevallott célja, hogy a hagyományos archívumot ne csak egyszerűen leképezze, megjelenítse, visszatükrözze digitális formában, hanem az új média és eszközkészlet adta lehetőségekkel élve az adatokat értelmezett formában tegye közzé, illetve teremtsen meg a lehetőségét annak, hogy az archívumhasználat, gyűjteményekhez

való hozzáférés során olyan lehetőségek, eljárások és koncepciók segítsék a felhasználókat, amelyek a hagyományos archívumok esetében egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen voltak kivitelezhetők. Ebben a felfogásban a digitális (online) archívum nemcsak a tárolás helye és formája, hanem – és ez az, ami fontosabb – a közlés, a sokrétű és hasznos információtovábbítás helye és felülete is egyben.

Az archívumok online megjelenítése tehát nemcsak internetes tárolást, hanem értelmezést jelent, értelmezett adatnyerést tesz lehetővé. Ennek a koncepciónak rendelődött alá az adatbázisok keresőrendszereinek a kialakítása, az indexálás, illetve a kereszthivatkozások és a szűrési lehetőségek esetenkénti megoldása.

*Hogyan kezdődött a tájházak, emlékszobák létesítése? Miként vált ez a gyakorlat mozgalommá?*

[V.A.] A tájházak és emlékszobák alapvetően három szándék alapján jöttek létre és kerültek használatba. Ezek az oktatás szándéka, a turizmus fellendítése, azaz gazdasági szándék, a harmadik pedig – ami szerintem a legfontosabb – az identitás megerősítésének, a helyi történelem megszerkesztésének és felmutatásának a szándéka. Ennek megfelelően a múzeumok alapítása is rendszerint olyan gazdasági-kulturális szervezetek és személyek köré szerveződik, akik e három szándék megvalósulása érdekében munkálkodnak.

Az 1960-as évek végétől kezdődően a helyi tanítók és tanárok – iskolai önképzőkörök keretében – gyakran tartottak a népi kultúrával kapcsolatos előadásokat, és diákjaikat népművészeti alkotások gyűjtésére serkentették. Az így összegyűlt anyagból pedig sorra hoztak létre kisebb-nagyobb néprajzi gyűjteményeket az iskolák és a művelődési házak egy-egy üresen álló termében. E gyűjtemények anyaga azonban mára a legtöbb helyen megsemmisült. Ennek ellenére ezek a jobbra iskolamúzeumoknak számító korai kezdeményezések jelentős mértékben meghatározták az 1989-es rendszerváltozást követő évek tájház-alapítási törekvéseit.

Ugyanis ezekre a korai kezdeményezésekre alapozva indult el az 1989-es rendszerváltás után egy újabb gyűjtési és múzeumalapítási hullám, mely a 2000-es évek első felében is tovább folytatódott. Ebben az időszakban gyakori eljárás volt, hogy egy-egy nagyobb faluünnepség alkalmával a helyi értelmiségi réteg képviselői időszakos kiállításokat rendeztek a helyi hagyományos kultúra használaton kívül rekedt, de még őrzött tárgyaiból. Ezeknek a kiállításoknak az anyagából aztán gyakran állandó kiállítások, néprajzi-helytörténeti múzeumok születtek.

A 2000-es évektől ugyanakkor ezeknek a múzeumalapítási törekvéseknek a háttérben gazdasági szempontok is meghúzódnak. Nem véletlen, hogy az utóbbi másfél évtizedben alapított tájházak egy jelentős részét vállalkozók hozták/hozzák létre. Ezzel párhuzamosan a különböző (agro)turisztikai pályázati kiírásokat népszerűsítő anyagok hatására nemcsak a vállalkozók, hanem az önkormányzatok és a helyi értelmiségi réteg is egyre gyakrabban kapcsolja össze a múzeumalapítás és a vidéki turizmus fejlesztésének gondolatát.

Erdélyben ma mintegy 230-ra tehető a magyar vonatkozású tájházak és néprajzi gyűjtemények száma, ami az én olvasatomban azt jelenti, hogy a vidéki

környezetben működő muzeális gyűjtemények az elmúlt fél évszázad alatt egy kirívóan alacsony szintről eljutottak egy olyan szintre, hogy most már tömegjelenségről, ha úgy tetszik, mozgalomról beszélhetünk.

*Milyen a fogadtatásuk? Ma milyen szerepük, jelentőségük van a közéletben?*

[V.A.] Gagy József hívja fel a figyelmet arra, hogy napjainkban a vidéki társadalom alapvető jellemvonása, a városihoz viszonyítva, az erőforráshiány. „Ebben az általános kontextusban – írja Gagy József – minden olyan kezdeményezés, mint a tájházaké, [...] lokálisan felértékelődik.” Ezért aztán átadásukra általában akkor kerül sor, amikor az illető település amúgy is ünnepel. Használatuk ezt követően is elsősorban ünnepek (falunap, búcsú, fesztivál, tánc tábor stb.) alkalmával válik intenzívebbé.

Több múzeumban kerül sor évi rendszerességgel kézműves alkotótáborok, mesemondó versenyek és egyéb hagyományápoló rendezvények szervezésére. Ezekben az esetekben a múzeum egyfajta színpadként, háttérként szolgál az itt zajló események számára, kontextualizálja és kanalizálja ezeknek a cselekvéseknek a jelentését. Más esetben ezek a múzeumok a művelődési házak szerepét veszik át, ahol a fent említett eseménytípusok mellett könyvbemutatókra, ismeretterjesztő előadásokra, képzésekre is sor kerül.

Vagyis, míg korábban ezek az intézmények összegyűjtötték és tárolták, őrizték a múlt emlékeit, addig az utóbbi időben egyre inkább a használat kerül előtérbe: a közösség használatba veszi a múzeumokat. A múzeum a nyilvános tér kiemelt pontjává válik, olyan helyet jelent, ahol a múlt kultivációjának bizonyos mentalitásformái válnak láthatóvá.

Ilyen értelemben a tájház a maga fizikai jelenlétével a múlt tudatos használatának, birtokbavételének, illetve a múlttal való együttélés tudatosításának legszembetűnőbb köztéri jele lesz, mely a helyi identitás alakításában vállal szerepet. A múzeum falai között kiállított tárgyak nem csupán egy letűnt korszak tárgyi emlékeit jelentik, hanem a haladásba, a jobb jövőbe vetett hit fenntartásának és kommunikálásának tárgyi kellékei is egyben. Nemcsak az van beléjük kódolva, hogy honnan jöttünk, hanem az is, hogy mit hagytunk magunk mögött. Ez utóbbi viszont a jelen perspektívájából egyre inkább a fejlődés dinamikáját teszi láthatóvá.

A tájház létrehozása végső soron a hagyományörzés egyik jelenkori formájaként, örökségalkotásként értelmezhető.

Ugyanakkor a tájházakat a turisták is szívesen látogatják. Számukra ezek a nosztalgia és az egzotikum megtapasztalásának helyei. Ahogy Ebli Gábor találóan írja: „a helytörténeti múzeum a turisták kedvenc célpontja, ahol a nemzeti pátoasz és a veretes egyetemes történelem nyomasztó súlya nélkül tehet a látogató időutazást egy-egy szűkebb közösség, a mindennapi emberek világába”.

*A szakszerűség és a vállalkozói kínálat hogyan találkozik össze?*

[V.A.] A tájházak alapítói között elsősorban olyan személyeket találunk, akik a közösségükben valamilyen okból fontos pozícióval rendelkeznek, de híjával



vannak mindefajta néprajzi vagy muzeológiai – vagyis a tárgyak gyűjtésére, rendszerezésére, raktározására, konzerválására és bemutatására vonatkozó – szaktudásnak. Nem csoda, hogy a szakmai szempontok érvényesítése terén a legtöbb múzeum komoly hiányosságokat mutat. Az egyik legszembetűnőbb a gyűjtemények szakszerű leltárának szinte teljes hiánya. Ez a hiányosság végső soron a gyűjtési technikákból is adódik. A gyűjtések legtöbb esetben rövid idő alatt nagy mennyiségű tárgyat halmoztak fel, ami nem tette lehetővé, hogy a gyűjtéssel párhuzamosan a leltározás is a megfelelő ütemben haladjon. Másrészt egy következő problémára is rámutat: a gyűjtés során nem érvényesült tipológiai megközelítés és a szelekció elve. Minden, amit a múzeumnak adományoztak, be is került a múzeumba, ezért aztán a kiállítások túlszűfoltta váltak, a legtöbb esetben inkább raktárra emlékeztetnek. Ez a technika ugyanakkor rányomta a bélyegét a kiállítások tematikájára is. Ugyanis egyes tárgytípusok – mint például a szövés-fonás eszközei – aránytalanul nagy számban jelennek meg a kiállításokban, míg más tárgytípusok szinte teljesen hiányoznak. A kiállítás-technikák terén egy másik sajátosság is szembeötlő: ezek a múzeumok minimális segédlettel dolgoznak.

Ugyanakkor mivel a múzeumok nem rendelkeznek önálló személyzettel, nyitva tartásuk is rendszertelen, a látogatók előtt elsősorban előzetes egyeztetést követően, felkérésre nyitják ki.

A helyzetet tovább árnyalja az a tény is, hogy a különböző vállalkozói szándékok mentén alapított tájházak egy része vendégházként is működik, vagy a vendéglátói kínálat árnyalásában játszik szerepet. Ezek a tájházak elsősorban kulisszaként szolgálnak: egy egyre határozottabban körvonalazódó – az örökség- és honvágyturizmus határmezsgyéjén mozgó – turizmustípus számára biztosítják az autentikus és az egzotikus érzésének megteremtését.

Babeş-Bolyai Tudományegyetem  
Magyar Néprajz és Antropológia Intézet  
Kolozsvár / Cluj-Napoca, Horea 31  
erdei\_virag@yahoo.com

## STRATEGII DE PATRIMONIALIZARE ÎN TRANSILVANIA

(Rezumat)

În urma schimbărilor de regim din anii 1980, era de aşteptat ca cercetările legate de memorie, de tipurile și formele acestora să capete o importanță tot mai mare în mentalitatea europeană. Pe lângă acest proces științific, însă, s-a dezvoltat o mișcare mult mai suprinzătoare: un larg interes din partea întregii societăți privind cunoașterea, redobândirea, recontextualizarea trecutului și a tradițiilor sale provenite din trecut. În decursul ultimilor 150 de ani, s-au identificat diferite programe de revitalizare care aveau ca scop descoperirea și promovarea unor segmente culturale. Ideologia de patrimonializare, apărută în Europa în anii 1960–1970, a avut un efect neașteptat, unificând sub o boltă comună aspectele vieții cotidiene, universul natural și cel făurit de oameni, mentalitatea și artele. În plus, având rădăcinile în trecut, mentalitatea și ideologia patrimonializării au avut, astfel, posibilitatea de a oferi un cadru legal, o garanție pentru păstrarea acestora. În același timp, omul a învățat cum să perceapă

trecutul mediului său, conservarea, respectarea tradițiilor devenind astfel o nouă regulă etică. Totodată s-a încercat reproducerea și valorificarea tradițiilor, popularizarea lor prin metode pedagogice, precum și distribuirea și expunerea lor.

Interviurile trec în revistă strategiile de patrimonializare actuale din viața academică și cotidiană din Transilvania, interlocutorii fiind specialiști în domeniul lingvisticii, al istoriei literaturii și al etnologiei.

**Cuvinte-cheie:** memorie culturală, revitalizare, patrimonializare, strategii de patrimonizare, recontextualizare.

#### PATRIMONIAL STRATEGIES IN TRANSYLVANIA

(Abstract)

Following the socio-political changes of the 1980's it was to be expected that research on memory, its types and forms would become increasingly important in the European mentality. Besides this scientific process, however, a much more surprising movement has developed: a great interest from the whole of society on the knowledge, the regaining, the recontextualization of the past, the traditions of the past. Over the last 150 years, various revitalization programs have been identified, their purpose being to discover and promote particular cultural segments. The ideology of patrimony, which emerged in Europe in the 1960s and 1970s, had an unexpected effect, uniting under a common vault the aspects of everyday life, the natural and human universe, the mentality and the arts. In addition, having its roots in the past, the mentality and ideology of patrimony had the opportunity to provide a legal framework, a guarantee for their preservation. At the same time, man learned how to perceive the past of his environment, thus preservation and the respect of traditions becoming a new ethical rule. Simultaneously, the reproduction and capitalization, as well as the popularization, distribution and exhibition of traditions were attempted.

The interviews review the current patrimonial strategies of the academic and everyday life of Transylvania, the interlocutors being specialists in the field of linguistics, history of literature and ethnology.

**Keywords:** cultural memory, revitalization, patrimony, patrimonial strategies, recontextualization.